

Pamięć rekonstrukcyjna i konfabulacja: studium przypadku reakcji studentów na medialne zdarzenie przemocy

dr Michał Widacki

Uniwersytet Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie

ORCID: 0000-0003-0461-5101

e-mail: mwidacki@uafm.edu.pl

Streszczenie

Celem badania było określenie, w jakim stopniu studenci tworzą pozorne wspomnienia dotyczące nieistniejącego nagrania z momentu zabójstwa portierki na Uniwersytecie Warszawskim w maju 2025 roku. W eksperymencie wzięło udział 100 studentów (76% kobiet, $M = 21,1$ roku), którym przedstawiono kwestionariusz dotyczący pamięci o zdarzeniu oraz poczucia bezpieczeństwa. Aż 90% badanych deklaroowało, że widziało nagranie przedstawiające moment zadawania ciosów, a 57% przypisywało mu szczegóły (liczbę uderzeń). Testy χ^2 nie wykazały istotnych różnic między płciami ($p > 0,05$), choć zauważono trend wskazujący na częstsze występowanie konfabulacji wśród kobiet. Osoby konfabulujące charakteryzowały się nieco niższym poczuciem bezpieczeństwa ($K = 7,2$ vs $8,1$; $M = 7,3$ vs $8,0$). Wyniki potwierdzają rekonstrukcyjny charakter pamięci i podatność na sugestie w kontekście medialnym. Zjawisko to jest zgodne z wcześniejszymi badaniami, w których od 55% do 63% uczestników deklaroowało widzenie nieistniejących nagrań dramatycznych wydarzeń.

Słowa kluczowe: konfabulacja, pamięć rekonstrukcyjna, fałszywe wspomnienia, podatność na sugestie, świadkowie, media, psychologia sądowa

Wstęp

Konfabulacja to zjawisko polegające na niezamierzonym tworzeniu fałszywych wspomnień lub błędnym uzupełnianiu luk w pamięci informacjami, które wydają się spójne, lecz nie są zgodne z faktami. Konfabulacja jest zatem czymś innym niż kłamstwo. W języku potocznym „konfabulacja” jest zwykle rozumiana jako „zmyślanie” lub nawet „kłamanie”. Kłamstwo polega jednak na świadomym przekazywaniu informacji niezgodnych z rzeczywistością, niezależnie od formy komunikatu. Aby mówić o kłamstwie, konieczna jest intencja wprowadzenia odbiorcy w błąd. Nie każde fałszywe zdanie jest więc kłamstwem – musi być skierowane do kogoś i wypowiedziane z zamiarem oszukania. Oznacza to, że zarówno zaprzeczenie prawdziwości („kłamstwo negatywne”), jak i wymyślanie nieistniejących faktów („kłamstwo pozytywne”), stanowią kłamstwo, o ile u wypowia-

dającego występuje świadomość fałszu i intencja wprowadzenia w błąd (Widacki & Dukała, 2015).

W literaturze psychologicznej pojęcie konfabulacji łączy się z rekonstrukcyjnym charakterem pamięci epizodycznej, który sprawia, że wspomnienia nie stanowią dosłownego zapisu przeszłych zdarzeń, lecz są tworzone na nowo podczas przypominania (Bartlett, 1932; Loftus, 2005). Mechanizm przypominania czyni pamięć szczególnie podatną na sugestie, dezinformację oraz wpływ emocji, co potwierdzają badania nad efektem dezinformacji (Loftus, 2005; Loftus & Palmer, 1974).

Z punktu widzenia intencjonalności, konfabulacja różni się więc zasadniczo od kłamstwa. Ekman (1985) definiuje kłamstwo jako „świadome wprowadzenie innej osoby w błąd bez jej wiedzy o tym fakcie”. A zatem istotą kłamstwa jest zamiar oszukania odbiorcy, podczas gdy w konfabulacji brak jest jakiegokolwiek intencji wprowadzania kogokolwiek w błąd. Osoba konfabulująca wierzy w praw-

dziwość tworzonych przez siebie wspomnień. Innymi słowy, kłamstwo jest świadome, natomiast konfabulacja jest ze swej istoty nieświadoma i szczerą.

Dla pełniejszego zrozumienia tej różnicy można odwołać się do klasycznej już klasyfikacji rodzajów zeznań autorstwa Pierre'a-Simona de Laplace'a (1814/1951), który wyróżnił cztery typy zeznań:

1. prawdziwe i szczerze – zarówno obiektywnie, jak i subiektywnie prawdziwe,
2. nieprawdziwe i nieszczerze – zarówno obiektywnie, jak i subiektywnie fałszywe (świadome kłamstwo),
3. nieprawdziwe, ale szczerze – obiektywnie fałszywe, lecz subiektywnie uznawane za prawdziwe,
4. prawdziwe, ale nieszczerze – obiektywnie prawdziwe, lecz subiektywnie uznawane za fałszywe.

Trzeci typ zeznań – „nieprawdziwe, ale szczerze”, stanowi klasyczny przykład konfabulacji (de Laplace, 1814/1951). Osoba w tym przypadku mówi nieprawdę w sensie obiektywnym, jednak subiektywnie jest przekonana o jej prawdziwości. Ten ostatni mechanizm stanowi przedmiot zainteresowania psychologii poznawczej i neuropsychologii pamięci, gdyż pokazuje, jak umysł może nieświadomie konstruować alternatywne wersje zdarzeń, które wydają się prawdziwe. Jest to także jedna z przyczyn utrudniających korzystanie w trakcie badań poligraficznych z testów Guilty Knowledge Test (GKT) w Polsce nazywanych testami Wiedzy o Cynie (Tarabula & Widacki, 2016).

Cel badania i hipotezy

Celem badania było sprawdzenie, w jakim stopniu świadkowie konfabulują, tworząc pozorne wspomnienia dotyczące nieistniejącego nagrania ukazującego rzekomo moment zadawania ciosów podczas tragicznego wydarzenia, do którego doszło na Uniwersytecie Warszawskim, w maju 2025 roku, kiedy 22-letni student prawa UW – Mieszko R., brutalnie zaatakował portierkę, zadając jej śmiertelne ciosy siekierą. Kobieta zmarła na miejscu zdarzenia. Napastnik zaatakował również strażnika uczelnianego, który próbował interweniować. Następnie sprawca został obezwładniony i zatrzymany. Prokuratura postawiła mu zarzuty zabójstwa ze szczególnym okrucieństwem (art. 148 § 2), usiłowania zabójstwa (art. 13 § 1 k.k. w zw. z art. 148 k.k.) oraz znieważenia zwłok (art. 262 kk). Sąd zastosował wobec niego areszt tymczasowy, który został przedłużony. Podejrzany został poddany obserwacji psychiatrycznej. Sprawa była szeroko relacjonowana przez media. W ogólnodostępnej przestrzeni medialnej opublikowano dwa krótkie nagrania wideo związane z tym zdarzeniem. Pierwsze z nich przedstawia moment, w którym sprawca klęczy nad ofiarą i manipuluje przy jej ciele, już po dokonaniu ataku. Drugie ukazuje moment jego obezwładnienia przez ochronę uczelni. Nie istnieje natomiast żadne nagranie przedstawiające sam moment ataku i zadawania ciosów. Sprawa była wielokrotnie nagłaśniana i komentowana w mediach.

Celem artykułu jest sprawdzenie, czy informacje medialne mogą u ludzi wywołać przekonanie, że zdarzenie prezentowane w mediach, w posta-

ci filmów widzieli osobiście. Hipoteza (H_1) zakładała, że u badanych wystąpi konfabulacja i treści filmów uzupełnią wiadomościami pochodzącymi z innych źródeł, np. z doniesień medialnych.

Próba badawcza i narzędzie

W badaniu wzięło udział 100 studentów ($N=100$) wybranych losowo. W grupie znajdowało się 76 kobiet i 24 mężczyzn. Zebrano od nich dane osobowe (wiek, płeć) oraz ocenę poczucia bezpieczeństwa na uczelni (skala 1–10) (por. niżej).

Kwestionariusz obejmował pytania dotyczące rzekomego nagrania momentu ataku.

Pytania kluczowe dotyczące konfabulacji:

1. Czy widziałeś/aś w sieci film z momentu zadawania ciosów kobiecie przez Mieszka R. na Uniwersytecie Warszawskim?
2. Jeśli oglądałeś/-aś filmik w sieci, to czy było na nim widać, jak zabójca zadaje ciosy siekierą?
3. Jeśli widziałeś/aś film, ile ciosów siekierą zadał zabójca?
– Jeden?
– Dwa lub trzy?
– Więcej niż trzy?
– Dużo więcej niż trzy?

Dla potrzeb tego badania przyjęto, że za konfabulację uznane zostanie:

- odpowiedź „Tak” na pyt. 1 lub 2
- oraz/lub podanie liczby ciosów w pyt. 3 (odpowiedź inna niż „Nie”).

Procedura badania

Badanie przeprowadzono wśród studentów IV roku prawa oraz II roku kryminologii i kryminalistyki. Ankiety rozdano podczas zajęć dydaktycznych. Uczestników poinformowano, że kwestionariusz stanowi element projektu badawczego, ma charakter anonimowy, nie będzie podlegał ocenie oraz powinien zostać wypełniony samodzielnie, bez konsultacji z innymi osobami.

Przed rozdaniem ankiet zapytano studentów, czy pamiętają nagłaśniane medialnie zdarzenie, do którego doszło kilka miesięcy wcześniej na Uniwersytecie Warszawskim. Poinformowano ich, że kwestionariusz będzie dotyczył tego wydarzenia. Nie udzielano jednak żadnych dodatkowych informacji ani sugestii dotyczących rzekomego nagrania z momentu ataku.

Konstrukcja kwestionariusza była wzorowana na narzędziach stosowanych w klasycznych badaniach nad tzw. „crashing memories” autorstwa Crombag, Wagenaar i van Koppen (1996), w których analizowano podatność uczestników na tworzenie fałszywych wspomnień dotyczących nieistniejących nagrań medialnych.

Metodologia analizy

Wyliczono wskaźniki konfabulacji uznając, iż udzieleni odpowiedzi „Tak” w pytaniu kluczowym jest potwierdzeniem wystąpienia konfabulacji oraz przeprowadzono analizy porównawcze (płeć, wiek, poczucie bezpieczeństwa). Dla sprawdzenia zależności między

zmiennymi kategorialnymi obliczono testy χ^2 niezależności.

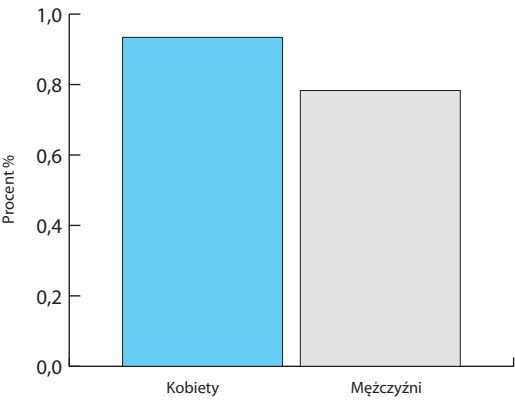
Wyniki

Z badanych stu osób, dziewięćdziesiąt (90%) było przekonanych, że wdziało film z momentu ataku¹, gdy napastnik zadaje ciosy. Osobom tym zadano kolejne pytania (Grupa A), *Jeśli oglądałeś/-aś filmik w sieci, to czy było na nim widać, jak zabójca zadaje ciosy siekierą?* Na to pytanie odpowiedź pozytywną udzieliło 57 studentów z 90, stanowi to 63% badanych.

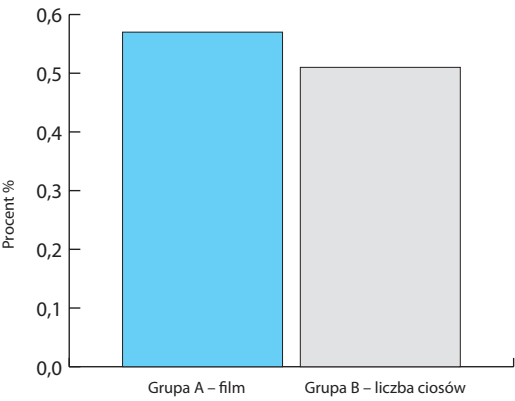
Kolejne pytania dotyczyły liczby ciosów widocznych na filmie, badani mogli wybrać, ile ciosów zadał sprawca (Grupa B): jeden, dwa lub trzy, więcej niż trzy, dużo więcej niż trzy. 51 badanych wskazało jedną z powyższych odpowiedzi co daje 57%. Średni wiek badanej grupy: 21,1 roku, w grupie probantów było 76% kobiet. Dodatkowo w ankiecie sprawdzano poczucie bezpieczeństwa (w skali od 1 do 10): Mężczyźni M-7,3 w grupie konfabulującej vs Mężczyźni M-8,0 w grupie niekonfabulującej. U kobiet wartości te kształtowały się odpowiednio na poziomie K-7,2 w grupie konfabulującej oraz K-8,1 w grupie niekonfabulującej.

Powyższe wyniki i różnice wskazują na nieco niższe poczucie bezpieczeństwa wśród osób konfabulujących, niezależnie od płci, przy czym tendencja ta była nieco silniejsza wśród kobiet. Testy χ^2 przeprowadzone dla zmiennych „płeć” i „konfabulacja” nie wykazały jednak istotnych różnic ($p > 0,05$), co oznacza, że zaobserwowany efekt ma charakter trendowy, a nie statystycznie potwierdzony. Mimo braku istotności, różnice kierunkowe mogą wskazywać na subtelną zależność pomiędzy subiektywnym poczuciem bezpieczeństwa a podatnością na wytwarzanie fałszywych wspomnień.

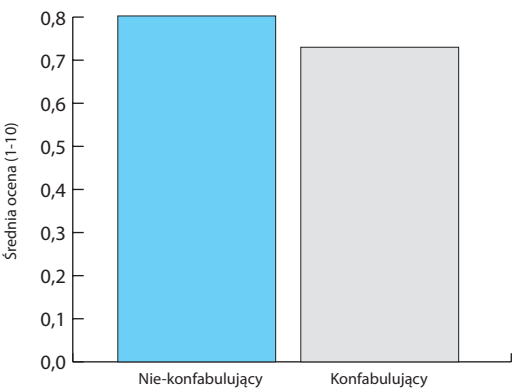
¹ Należy podkreślić, że przyjęte w niniejszym badaniu kryterium uznania odpowiedzi za konfabulację miało charakter szeroki. Już sama odpowiedź twierdząca na pytanie o widzenie nagrania z momentu zadawania ciosów skutkowałą zaklasyfikowaniem osoby do grupy konfabulującej. W konsekwencji odsetek 90% nie powinien być interpretowany jako miara „siły” efektu w sensie poznawczym, lecz raczej jako wskaźnik podatności na akceptację sugestii zawartej w pytaniu. Wysoki poziom odpowiedzi twierdzących może częściowo wynikać z faktu, że w przestrzeni medialnej rzeczywistości funkcjonowały nagrania związane z tym zdarzeniem, przedstawiające sprawcę po ataku oraz moment jego obezwładnienia. Uczestnicy mogli interpretować pytanie w sposób rozszerzający, uznając, że „widzieli film ze zdarzenia”, rozumiany ogólnie jako materiał wideo związany z tą sprawą, a niekoniecznie nagranie samego momentu zadawania ciosów (które nie istnieje). Tego rodzaju interpretacja mogła prowadzić do zawyżenia wskaźnika konfabulacji ekspozycji.

Ryc. 1. Odsetek konfabulacji według płci (K/M)

Ryc. 2. Udział grupy A (film z momentu zadawania ciosów) i grupy B (liczba ciosów)

Ryc. 3. Średnie poczucie bezpieczeństwa w zależności od występowania konfabulacji

Testy χ^2 niezależności

Aby zweryfikować związki między płcią a wskaźnikami konfabulacji obliczono testy χ^2 po ograniczeniu próby do osób oznaczonych płcią K/M:

Tab. 1. Płeć (K/M) × Konfabulacja (0/1) – liczebności

	0	1
K	5	71
M	5	18

$\chi^2(1) = 2.955, p = 0.086$

Tab. 2. Płeć (K/M) × Grupa A (0/1) – liczebności

	0	1
K	28	48
M	14	9

$$\chi^2(1) = 3.247, p = 0.072$$

Tab. 3. Płeć (K/M) × Grupa B (0/1) – liczebności

	0	1
K	38	38
M	10	13

$$\chi^2(1) = 0.096, p = 0.756$$

Dodatkowo sprawdzono związek między konfabulacją a poczuciem bezpieczeństwa, po skategoryzowaniu oceny na ≤ 7 vs > 7 (skala 1–10).

Tab. 4. Konfabulacja (0/1) × Poczucie bezpieczeństwa (≤ 7 / > 7) – liczebności

	≤ 7	> 7
0	3	7
1	44	45

$$\chi^2(1) = 1.362, p = 0.243$$

Dyskusja

Zaobserwowano wysoki odsetek konfabulacji (90%), co wskazuje na podatność pamięci na rekonstrukcję i sugestię w warunkach ekspozycji medialnej, rozumianej jako powtarzający się kontakt z fragmentarycznymi, emocjonalnymi lub niepełnymi przekazami w mediach (nagrania, posty, relacje, komentarze), które mogą nieświadomie wpływać na sposób odtwarzania zdarzenia. Testy χ^2 dla płci wskazują, że w tym badaniu tendencję ($p \approx 0,07$ – $0,09$) sugerującą możliwe wyższy odsetek konfabulacji wśród kobiet (w porównaniu z mężczyznami), przy przyjętym poziomie istotności $\alpha = 0,05$ różnice nie były statystycznie istotne, jednak wynik 0,7 – 0,9 sugerować może jedynie wystąpienie pewnej tendencji. Zależność między konfabulacją a poczuciem bezpieczeństwa po dychotomizacji (≤ 7 vs > 7) również nie była istotna statystycznie ($p \approx 0,405$), choć średnie wskazują na niższe poczucie bezpieczeństwa w grupie konfabulującej.

Ograniczenia badania

Próba badawcza obejmowała 100 studentów i zapewne nie jest reprezentatywna dla całej populacji. Kategoryzacja zmiennych ciągłych (poczucie bezpieczeństwa) mogła obniżyć moc testu χ^2 . Analiza miała charakter przekrojowy; nie pozwala na wnioskowanie przyczynowe. Możliwy i prawdopodobny wpływ czynników zewnętrznych (intensywność doniesień medialnych, rozmowy w grupie) mógł wpływać na rekonstrukcję wspomnień. W arkuszu pierwotnie występowały artefakty nagłówków, które zostały usunięte

przed analizą. Mała populacja badanych nie pozwala na stanowcze rozróżnienie skłonności do konfabulacji związanych z płcią, jednak uzyskane wyniki: ($\chi^2(1) = 3.247$, $p = 0.072$ oraz $\chi^2(1) = 0.096$, $p = 0.756$) mogą być traktowane jedynie jako prawdopodobne.

Wnioski

Wyniki niniejszego badania są zbieżne z rezultatami eksperymentów prowadzonych w innych krajach i dotyczących pamięci zbiorowej wobec wydarzeń medialnych. Smeets i współpracownicy (2006) wykazali, że od 26% do 63% badanych Holendrów deklarowało widzenie nieistniejącego nagrania z zabójstwa polityka Pima Fortuyna. Podobne wyniki uzyskali Crombag, Wagenaar i van Koppen (1996), gdy 55% studentów twierdziło, że widziało nagranie katastrofy samolotu El Al 1862, mimo że żadna kamera nie zarejestrowała momentu zderzenia.

Podobnie jak w tych badaniach, w naszym eksperymencie większość uczestników (90%) deklarowała fałszywe wspomnienie istnienia nagrania, a ponad połowa (51%) tworzyła jego szczegóły (liczbę zadanych ciosów). Potwierdza to, że konfabulacja nie jest zjawiskiem jednostkowym, lecz powtarzalnym, a jej nasilenie w badaniach międzynarodowych mieści się w przedziale 55–63%, co pozostaje zgodne ze skalą wyników uzyskanych w niniejszej próbie.

Warto podkreślić, że jak wspomniano na wstępie, wysoki odsetek konfabulacji w niniejszym badaniu (90%) może być częściowo wzmacniany przez fakt, iż w przestrzeni medialnej rzeczywiście krążą nagrania przedstawiające sprawcę kłęczącego nad ofiarą tuż po ataku. Nagrania te nie ukazują momentu zadawania ciosów, jednak poprzez silny ładunek emocjonalny, realność sceny oraz kontekst medialny mogą sprzyjać „uzupełnianiu pamięci” brakującymi elementami. W efekcie uczestnicy mogą nieświadomie rekonstruować zdarzenie tak, jakby widzieli pełny przebieg ataku, mimo że takie nagranie nie istnieje.

Mechanizm ten jest zbliżony do zaobserwowanego w badaniu Smeetsa i współpracowników (2006) dotyczącym zabójstwa Pima Fortuyna, gdzie sama obecność fragmentarycznych materiałów medialnych zwiększała prawdopodobieństwo powstawania fałszywych wspomnień o „filmie z momentu strzałów”. Podobnie jak tam, również w naszym badaniu połączenie autentycznych, lecz niepełnych nagrań oraz medialnej narracji mogło wzmocnić efekt konfabulacji i sprawić, że uczestnicy łączyli rzeczywiste obrazy z wyobrażonym przebiegiem zdarzenia.

Potwierdza to hipotezę, że przy powszechnie znanych sprawach kryminalnych o charakterze spektakularnym, nagłośnionych w mediach, występowanie u potencjalnych świadków konfabulacji (czyli zeznań, prawdziwych obiektywnie fałszywych) jest szczególnie częste, co powinno zmuszać do szczególnie ostrożnej, oceny takich relacji, czy zeznań.

Potwierdza także, że poważniejszym problemem dla organów ścigania i sądów mogą być nie zeznania świadomie fałszywe, niż zeznania szczerze, su-

biektywnie prawdziwe, a obiektywnie nieprawdziwe. Te pierwsze teoretycznie można próbować skutecznie weryfikować zarówno instrumentalnymi jak i nieinstrumentalnymi metodami detekcji nieszczerości. Wobec zeznań opartych o konfabulację, metody te są oczywiście nieskuteczne.

Bibliografia:

1. Bartlett, F. C. (1932). *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*. Cambridge University Press.
2. Crombag, H. F. M., Wagenaar, W. A., & van Koppen, P. J. (1996). Crashing memories and the problem of "source monitoring." *Applied Cognitive Psychology*, nr 10(1), s. 95-104.
3. de Laplace, P. S. (1814/1951). *Essai philosophique sur les probabilités*. Paris: Bachelier. (Wyd. polskie: de Laplace, P. S. (1959). *Filozoficzny esej o prawdopodobieństwach*, tłum. S. Amsterdamski, PWN).
4. Ekman, P. (1985). *Telling Lies: Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage*. W. W. Norton & Company.
5. Loftus, E. F., & Palmer, J. C. (1974). Reconstruction of automobile destruction: An example of the interaction between language and memory. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, nr 13(5), s. 585-589.
6. Loftus, E. F. (2005). Planting misinformation in the human mind: A 30-year investigation of the malleability of memory. *Learning & Memory*, nr 12(4), s. 361-366.
7. Smeets, T., Jelicic, M., van Rijn, M., Candel, I., Horselenberg, R., & Merckelbach, H. (2006). "Of course I remember seeing that film": How ambiguous questions generate crashing memories. *Applied Cognitive Psychology*, nr 20(6), s. 779-789.
8. Weiner, I. B., & Otto, R. K. (Eds.). (2013). *The Handbook of Forensic Psychology* (4th ed.). John Wiley & Sons. s. 682-683
9. Widacki, J., Dukala, K. (2015). *Detekcja kłamstwa – czyli czego?* Problemy Kryminalistyki, nr 287(1), s. 4-5.
10. Tarabula M., Widacki M. (2016). *The Amount of Information Remembered by the Perpetrator in the Context of the Application of the Guilty Knowledge Technique in Criminal Investigation – a Pilot Study*, *European Polygraph*, nr 2(23), s. 63-76. <https://doi.org/10.1515/ep-2016-0008>.